

## Par aizliegumu ziedot olšūnas nedzemdējušām sievietēm

Saeimā izskatīšanā šobrīd atrodas grozījumi Seksuālās un reproduktīvās veselības likumā. Veselības ministrs sniedzis priekšlikumu likuma 17.panta pirmajā daļā, kas paredz: “par dzimumšūnu donoru var būt vesela persona: vīrietis vecumā no 18 līdz 45 gadiem un dzemdējusi sieviete vecumā no 18 līdz 35 gadiem.”

Tā kā jautājums sabiedrībai ir aktuāls un Tiesībsarga birojā vērsušies indivīdi par veselības ministra priekšlikuma atbilstību cilvēktiesībām, Tiesībsarga birojs ir veicis atsevišķu Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedumu (turpmāk – arī Tiesa) izpēti attiecībā uz reproduktīvajām tiesībām.

Privātās dzīves aizsardzība noteikta Satversmes 96.pantā un Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas (turpmāk – Konvencija) 8.pantā.

Eiropas Cilvēktiesību tiesa atzinusi, ka personas privātā dzīve – tās ir arī tiesības uz personas autonomiju un pašnoteikšanos, kas ietver tiesības pieņemt lēmumu par savu ķermeni un kas notiek ar to, pat ja šāda izvēle ir bīstama. Privātās dzīves jēdzienā ietilpst arī tiesības tikt respektētam par lēmumu kļūt vai nekļūt par vecākiem.

Dzimumšūnu iegūšana, apstrāde un ziedošana Tiesas judikatūrā tiek skatīta Konvencijas 8.panta tvērumā kā reproduktīvās tiesības. Spriedumā *lietā S.H. un citi pret Austriju* iesniedzēji sūdzējās par Austrijas likumdošanā iekļauto aizliegumu veikt *in vitro* mākslīgo apaugļošanu. Austrijas likumdošana uz sprieduma taisīšanas brīdi atļāva *in vivo*<sup>1</sup> mākslīgo apaugļošanu, taču pieteicējiem bija tādas veselības problēmas, ka tikt pie bērna viņi varēja tikai *in vitro* mākslīgās apaugļošanas rezultātā.

Tiesa norāda, ka pāra tiesības vēlēties bērnu un izmantot medicīnisko palīdzību apaugļošanā šim mērķim arī aizsargā Konvencijas 8.pants, jo šī izvēle ir privātās un ģimenes dzīves izpausme.<sup>2</sup>

Attiecībā uz privātās dzīves jomu Tiesa pieturas pie uzskata, ka valstu rīcības brīvība ir plaša, ja tiek skarti morāles un ētikas jautājumi. Vienlaikus Tiesa uzsver, ka jāņem vērā vairāki faktori, lai izlemtu, cik plaša ir valstu rīcības brīvība, izlemjot jautājumus lietās par Konvencijas 8.pantu. Ja ir skarts īpaši nozīmīgs aspekts indivīda eksistencei vai identitātei, valstu rīcības brīvība būs šaurāka.<sup>3</sup> Savukārt, ja Eiropas Padomes dalībvalstu vidū nav vienprātības, vai arī ja lietā skarti sensitīvi morāles vai ētikas jautājumi, valstu rīcības brīvība būs plašāka.<sup>4</sup>

Eiropas Cilvēktiesību tiesa uzskata, ka jautājumos, kas skar jūtīgus morāles un ētikas jautājumus, attiecīgās valsts iestādes ir labākā pozīcijā sniegt viedokli par

<sup>1</sup> Tikai no laulātajiem vai kopdzīvē dzīvojošām personām iegūtas olšūnas un sperma var tikt izmantota medicīniskai apaugļošanai. Izņēmuma gadījumos, ja partneris vai dzīvesbiedrs ir neauglīgs, var tikt izmantota sperma no trešās personas. (ECT spriedums lietā S.H. un citi pret Austriju. 2011.gada 3.novembris. Nr. 57813/00, 30.rindkopa).

<sup>2</sup> ECT spriedums lietā S.H. un citi pret Austriju. 2011.gada 3.novembris. Nr. 57813/00

<sup>3</sup> ECT spriedums lietā Evans pret Apvienoto karalisti. 2007.gada 10.aprīlis. Nr. 6339/05, 77. rindkopa

<sup>4</sup> ECT spriedums lietā Evans pret Apvienoto karalisti. 2007.gada 10.aprīlis. Nr. 6339/05, 77.rindkopa

šo jēdzienu saturu un prasībām valstī (arī par ierobežojumu nepieciešamību) kā starptautiskais tiesnesis. Attiecīgās valstis ir ciešā un pastāvīgā kontekstā ar valsts attīstības tendencēm.<sup>5</sup>

Sprīdumā lietā S.H. pret Austriju Tiesa norāda, ka *in vitro* mākslīgās apaugļošanas izmantošana uz strauji progresējošu medicīnas un zinātnes attīstības tendenču fona izraisa un turpinās izraisīt sensitīvus morāles un ētikas jautājumus. Turklāt Austrijas skartajā jautājumā nav vienota nostāja starp dalībvalstīm. Konkrētajā spriedumā Tiesa pieslējās Austrijas valdības argumentiem, kas neatbalsta *in vitro* mākslīgo apaugļošanu vairāku iemeslu dēļ. Tiesa uzsvēra, ka dzimumšūnu ziedošanas aizliegums *in vitro* mākslīgajai apaugļošanai attiecas tikai uz olšūnu ziedošanu, tādā veidā pasargājot sievietes, kas atrodas grūtās situācijās, vai arī ierobežojot iespējamus veselības riskus olšūnu donorēm un novēršot netipisku ģimenes attiecību veidošanos “dalīta mātišķuma” dēļ. Tādējādi Tiesa atzina, ka olšūnu ziedošanas aizliegums *in vitro* apaugļošanai, kas balstīts uz šiem iemesliem, ir atbilstošs Konvencijas 8.panta noteikumiem.<sup>6</sup>

Lietā S.H. pret Austriju kā trešās puses piedalījās arī Vācijas un Itālijas valdības, kuras nostājās Austrijas valdības pusē. Vācijas valdība pieslējās viedoklim, ka aizliegums izmantot ziedotas olšūnas aizsargā bērna labklājību, nodrošinot viennozīmīgu mātes identitāti. Sadalot māti bioloģiskajā un ģenētiskajā mātē, var novest pie tā, ka divas sievietes radījušas bērnu un tas būtu pretrunā ar nodibinātajiem principiem par viendabīgu māti, kas atspoguļo fundamentālu sociālo vienprātību. Tas varētu ietekmēt bērna personības attīstību un novest pie problēmām, atklājot savu identitāti. Vācijas valdība vērsa uzmanību uz apdraudējumu, ka bioloģiskā māte varētu vainot olšūnas donori par kādām bērna saslimšanām un atteikties no bērna.<sup>7</sup>

Itālijas valdība, kas arī darbojās šajā lietā kā trešā puse, izteica savas bažas, ka dzimumšūnu ziedošana var radīt spiedienu sievietēm ar zemiem ienākumiem un veicināt tirdzniecību ar olšūnām.<sup>8</sup>

Tomēr, lai arī konkrētajā gadījumā Tiesā atzina Austrijas rīcības brīvību, tā noslēgumā piemin, ka Konvencija vienmēr tikusi piemērota, ņemot vērā aktuālos notikumus (...). Pat ja dotajā gadījumā Tiesa neatzīst 8.panta pārkāpumu, tā atzīst, ka šis lauks, kur īpaši dinamiski attīstās zinātne un likumdošana, dalībvalstīm ir jāpārskata.

Pavisam nesens Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedums reproduktīvo tiesību jomā tika pieņemts 2015.gada 27.augustā. Arī šajā spriedumā Tiesa neatzina Konvencijas 8.panta pārkāpumu. Itālijas pilsoņe pēc sava vīra nāves vēlējās ziedot savus iesaldētos embrijus zinātniskiem mērķiem, bet Itālijas likumdošana viņai to liedza. Tiesa atzina, ka “lemt par savu embriju likteni”, ietilpst sievietes privātās dzīves tvērumā, proti, tas attiecas uz iesniedzējas privātās dzīves intīmu aspektu un ir saistīts ar viņas tiesībām uz pašnoteikšanos.<sup>9</sup>

<sup>5</sup> ECT spriedums lietā A.B. un C.pret Īriju, 232. rindkopa

<sup>6</sup> ECT Spriedums lietā S.H. un citi pret Austriju. 2011.gada 3.novembris. Nr. 57813/00, 113. rindkopa

<sup>7</sup> ECT Spriedums lietā S.H. un citi pret Austriju. 2011.gada 3.novembris. Nr. 57813/00, 70. rindkopa

<sup>8</sup> ECT Spriedums lietā S.H. un citi pret Austriju. 2011.gada 3.novembris. Nr. 57813/00, 72. rindkopa

<sup>9</sup> ECT spriedums lietā Parrillo pret Itāliju. 2015.gada 27.augustā, Nr. 46470/11.

Tomēr, vērtējot, Tiesa ņēma vērā, ka konkrētā lieta neskar vēlmi kļūt par vecākiem nākotnē (prospective parenthood). Lai arī tiesības ziedot embrijus zinātniskiem mērķiem ir svarīgas, tās nav būtiskākās Konvencijas 8.panta tiesības, jo tās neskar īpaši svarīgu iesniedzējas eksistences un identitātes aspektu.<sup>10</sup>

Redzams, ka, vērtējot apstākļus reproduktīvo tiesību jomā, Eiropas Cilvēktiesību tiesa ļoti lielu uzmanību pievērš tam, vai iesniedzēji ir vēlējušies kļūt par vecākiem.

Kā izriet no sprieduma lietā S.H. pret Austriju, vairākas valstis aizliedz olšūnu ziedošanu vispār. Šajā spriedumā Tiesa min datus, ka olšūnu ziedošana ir aizliegta Itālijā, Lietuvā, Turcijā, Horvātijā, Vācijā, Norvēģijā un Šveicē. Tā kā spriedums iznācis 2011.gada 3.novembrī, tad statistika attiecīgi ir uz to brīdi. Tiesībsarga rīcībā nav informācijas par katras no minēto valstu apsvērumiem, liedzot sievietēm kļūt par olšūnu donorēm. Austrijas, Vācijas un Itālijas argumentus daļēji iespējams iepazīt jau pieminētajā spriedumā S.H. pret Austriju.

Tiesībsargs ir iepazinies arī ar atsevišķiem publiskiem pieejamiem pētījumiem, kas norāda uz vairākiem riskiem sievietes veselībai, izņemot olšūnas. Kā piemēru var minēt pētījumu “Globālās reprodukcijas paraugi: regulējums par olšūnām Izraēlā un Austrijā” norādīts, ka “olšūnas to nepietiekamības, bioloģiskās sarežģītības un ekonomiskās vērtības dēļ ir dārgi cilvēka audi. Tos var iegūt tikai ar īpašu reproduktīvās tehnoloģijas palīdzību, kas sievietēm ir agresīva un riskanta.”<sup>11</sup>

No Seksuālās un reproduktīvās veselības likuma anotācijas šobrīd nav rodams pamatojums atšķirīgai attieksmei, nosakot ierobežojumu ziedot savas olšūnas tieši nedzemdējušām sievietēm. Veselības riski, uz kuriem norādīts vairākos starptautiskos pētījumos, var attiekties gan uz dzemdējušām, gan uz nedzemdējušām sievietēm. Tāpat Satversmes 96.panta aspektā jāņem vērā sievietes tiesības uz autonomiju, kas ietver tiesības pieņemt lēmumu par savu ķermeni. Sieviete var pieņemt lēmumu vispār nevēlēties kļūt par māti, bet viņa var vēlēties ziedot savas olšūnas citu sieviešu vajadzībām. Tādējādi tas jau būs pašas sievietes ziņā izlemt, vai kļūt par olšūnu donori, zinot, ka šī medicīniskā manipulācija var apdraudēt viņas pašas vēlmi nākotnē kļūt par māti. Veselības problēmas, kas var rasties olšūnu ziedošanas rezultātā, var rasties gan nedzemdējušām, gan dzemdējušām sievietēm. Valstij vienādā mērā jā rūpējas par visu sieviešu veselību un labklājību un izteikumi par atbalstu sievietēm nedrīkst būt deklaratīvi.

Uzskatu, ka šobrīd nav atrodami skaidri un viennozīmīgi argumenti, kāpēc tieši nedzemdējušām sievietēm ir ierobežojums ziedot olšūnas. Ja likumā noteikts ierobežojums, svarīgi ir definēt leģitīmo mērķi, respektīvi, kāpēc šāds ierobežojums ir izdarīts.

Ar augstākminētajiem argumentiem tiesībsargs ir vērsies Saeimas Sociālo un darba lietu komisijā.

<sup>10</sup> ECT spriedums lietā Parrillo pret Itāliju. 2015.gada 27.augustā, Nr. 46470/11, 174.rindkopa

<sup>11</sup> Turpat